

VIRÁG-JÁRVÁNY – EGY MAROS MENTI DÍSZNÖVÉNYTERMELŐ KÖZ(ÖS)SÉG A COVID19- VILÁGJÁRVÁNY IDEJÉN

Bevezető

Már-már közhelyként tételeződik, hogy a Covid19-világjárvány a társadalmi–gazdasági–kulturális gyakorlatok szinte minden területén hozott változásokat.¹ Az Erving Goffman kanadai–amerikai szociálintropológus által '90-es évek elején leírt *totális intézmények*-hez (*total institutions*) hasonlóan (GOFFMAN, 1991) a társadalmi együttélés egy-egy aspektusa mellett a koronavírus-pandémia idején az egyének és kisközösségek mindennapjainak egésze is – átfogó állami ellenőrzések és szabályozások révén – totális átalakításra került. A járvány ilyen értelemben *totális helyzetet* teremtett (TAMÁS, 2021, 47.), hatására pedig „minden megváltozott... többé-kevésbé”.²

A néprajz, a szociológia és a társtudományok képviselői ennek megfelelően az utóbbi években kezdeményezni kezdték e szemünk előtt zajló gyors átalakulási folyamat(ok) elbeszélhetővé tételére és leírására a *karanténkultúra* (*quarantine culture*) és a *járvány-lét* (*pandemic situation*) terminusok bevezetését és használatát. Míg az előbbi terminus csupán egy átmeneti állapotra, a karanténidőre és főként az abban született kulturális produktumokra, utóbbi egy elhúzódó, „sokáig a jelenben levő, sőt, a jövőt is meghatározó” állapotra, a járványhelyzetre vonatkozik (GÓSI – MAGYAR, 2020; VAJDA, 2020, 45.; 2021, 71.; JAKAB – VAJDA, 2022, 7, 12–13.).

A *járványlét* nem érhető meg az azt létrehozó és fenntartó kontextus tudományos vizsgálata nélkül, ezért számos magyarországi és határon túli magyar intézmény felismerte a jelenség feltárásának fontosságát. A teljesség igénye nélkül említjük, hogy elsőként közöttük kezdték feszegetni a „minden másképp?” kérdését a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem marosvásárhelyi (Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék, Alkalmazott Nyelvészet Tanszék), kolozsvári (Nemzetközi Kapcsolatok és Európai

¹ A tanulmány a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság és a marosvásárhelyi Sapientia EMTE Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék által 2021. október 15-én *Járvány-lét-helyzetek. A Covid-19 világjárvány hatása a mindennapokra és a társadalomkutatásra* címmel szervezett vándorkonferencián, valamint a budapesti BTK Néprajztudományi Intézet Társadalomnéprajzi Osztálya által 2023. május 25-én, *Társadalmi és kulturális reziliencia a Kárpát-medencében* címmel szervezett tudományos konferencián megtartott előadásaim írott, bővített változata. Az előadásokhoz történő hozzászólásokat köszönöm Pozsony Ferencnek, Vajda Andrásnak, Szöcs Leventének, Vargyas Gábornak és Szabó Árpád Töhötömnek. A tanulmány megírását az MTA Lendület *Lokalitás a globális változások hálózatában: Az ökológiai antropológia mint közvetítő a helyi közösségek és a globális változások között a Kárpát-medencében* (Lendület-2020-56) programja támogatta. Itt mondok köszönetet udvarfalvi adatközlőimnek, ismerőseimnek a rendelkezésemre bocsátott információkért és a fényképfelvételekért!

² „Everything Changes... More or Less”. Vö. NISTOR ET AL., 2020a. Az ehhez kapcsolódó online kérdőíves közvélemény-kutatásról lásd még UŐK, 2020b.

Tanulmányok Tanszék, Jogtudományi Tanszék), illetve csíkszeredai (Társadalomtudományok Tanszék) intézeteinek munkatársai, akik a SARS-CoV-2 koronavírus által előidézett világijárvány erdélyi magyar közösségekre és a társadalomkutatásra gyakorolt hatásait görcső alá vevő esettanulmányaikat később önálló kötetben is közreadták (BAKK – GAGYI szerk., 2021). E kezdeményezéshez kapcsolódott a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság is, amely a Sapientia EMTE Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszékével karöltve 2021. október 15-én „hibrid” vándorkonferenciát tartott *Járvány-lét-helyzetek* címmel. A rendezvényen az előadók konkrét esetelemzések mellett módszertani és elméleti kérdéseket tárgyaltak, és az elhangzott előadásokból a budapesti Néprajzi Múzeum társkiadásában, 2022-ben megjelent egy válogatás (JAKAB – VAJDA szerk., 2022).

Ugyancsak a Néprajzi Múzeum kezdeményezte 2020-ban az ún. *karanténtárgyak* dokumentálását, ezért három hónapig tartó online gyűjtőkampányt indítottak (BAKOS – FOSTER, 2022),³ miközben a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára a koronavírus-járvány idején keletkezett feljegyzéseket és a *karanténnaplókat* kezdte módszeresen gyűjteni.⁴

A sort gyarapította a *Socio.hu* társadalomtudományi szemle is, amely 2020 áprilisában a világijárvány apropóján intézett egy *foresight studies* irányába mutató körkérdést magyarországi társadalomkutatókhöz: látjuk-e, hogy mi jön, azaz „mit vehet el a kutatósoktól egy járvány vámjá, és mit hozhat cserében a lockdown, a leállás révje?” (KOVÁCS – TAKÁCS, 2020, 95.).⁵ A *Replika* társadalomtudományi szemle szintén 2020 áprilisában a koronavírus megjelenését, a mindennapokat érintő egyéni és társadalmi hatásait, várható következményeit, szakmai kihívásait leíró, vizsgáló, elemző rövid tanulmányokat, helyzetértékeléseket, naplójegyzeteket, személyes beszámolókat és reflexív esszéket gyűjtött össze egy műfaji és tematikai korlátoktól mentes összeállításba (FOKASZ – KISS – VAJDA szerk., 2020). A felsoroltak mellett Kovács László, az ELTE Társadalomtudományi Kar Savaria Gazdálkodástudományi Tanszék docensének kezdeményezésére megindult a koronavírus gazdasági és társadalmi összefüggéseinek, hatásainak mélyrehatóbb vizsgálata, amelynek eredményeként két önálló kötet született a témában több magyarországi szakember, egyetemi hallgató részvételével (KOVÁCS szerk., 2021; KOVÁCS – SZŐKE szerk., 2022).

Az ismertetett ún. *járványlét*-kutatásokhoz kapcsolódva kezdtem el Erdélyben, a maros-mezőségi Udvarfalván⁶ a koronavírus disznóvénymésző tevékenységre gyakorolt hatásait vizsgálni. A településen 2014-től folytatok gazdaság- és társadalomnéprajzi,

³ A gyűjtőkampány az intézmény négy muzeológusa, Bakos Áron, Foster Hannah Daisy, Hajdu Ágnes és Szeljak György révén valósult meg *#karanténtárgy* címmel. A projekt 622 tagot számláló nyilvános Facebook-csoportját lásd: <https://www.facebook.com/groups/649108605923206> (letöltés ideje: 2023. május 29.).

⁴ Vö. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/felhivas_0 (letöltés ideje: 2023. május 29.).

⁵ A körkérdésre 46 társadalomkutató, különböző hazai és külföldi oktatási, kutatási intézmények képviselőjében fogalmazott meg választ (KOVÁCS – TAKÁCS, 2020, 100–211.).

⁶ Ma románul: Curteni. Maros megyében (judetul Mures), Marosvásárhelytől (Târgu Mures) 7 kilométerre fekvő település. 2011-es adatok szerint 1038 lakosából 929 vallotta magát magyar nemzetiségűnek, 90 románnak. Vö. <https://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=telepuleslista&megye=3> (letöltés ideje: 2023. június 6.).

etnobotanikai alkalmi gyűjtéseket, 2018 decembere és 2022 júniusa között azonban egy közel három évre kiterjedő állomásozó terepmunka révén alkalmam adódott arra is, hogy a karantén és a járványügyi korlátozások többnyire 2020–2021 közé datálható időszakában résztvevő megfigyelést végeztek, tapasztalataimat feljegyezzem. Abból a már említett előfelvetésből indultam ki, hogy a SARS-CoV-2 koronavírus okozta járvány az élet minden területén hozott változásokat, azaz a virágvásárlási, -használati, illetve a kertészkedési szokásokat is nagyban átalakította.

„Miközben a nyilvánosság harsog a koronavírusról, a társadalomelemző alapállás egyet hátralep, és ami evidenciának látszik, arra rákérdez. Amit úgymond mindenki nyilvánvalóságnak tekint, ott kérdéseket fogalmaz meg és a diskurzust igyekszik nyitva tartani.” (MÁTÉ-TÓTH, 2020, 95.). Esettanulmányomban olyan kérdéseket próbálok ezúttal eltérő súllyal körüljárni, mint: Vajon e járvány által előidézett globális jelenség milyen formákban nyilvánult meg lokálisan egy olyan településen, ahol közel hatvan család él a dísznövények termesztéséből és eladásából?⁷ Meg tudta-e tartani e köz(ös)ség a térségi-regionális versenyképességét? A gazdaságtanantropológia által *megettorpanónoknak* nevezett termelők csoportját gyarapították az udvarfalviak, avagy a felmerülő akadályokra gyorsan, rugalmasan reagáltak, azaz valódi, reziliens válaszokat találtak? E krízishelyzet miként vált az ő életükben identitásformáló tényezővé? Azt igyekszem körüljárni tehát, hogy a járvány mint életszervező és értelemképző jelenség miként tette próbára a köz(ös)ség alkalmazkodó és ellenállóképességét, miként épült be e köz(ös)ség életvilágába, miként vált részévé a helyiek mindennapjainak.

A dísznövénytermesztés hagyományai Udvarfalván

A Kárpát-medencében – a dísznövények másodlagos, mellékes szerepe miatt – viszonylag ritkának számít, hogy valahol, adott tényezőknek, illetve sajátosságoknak köszönhetően, több évszázados termesztési hagyományokkal rendelkező, dísznövényekre szakosodott termelőkörzet alakuljon ki, ahol a helyiek egy eredetileg esztétikai értéke révén számontartott növénycsoport, dísznövények termesztésével és értékesítésével (közvetve) anyag- és energiaszükségeiket fedezték, gazdasági tevékenységet folytassanak, azaz a virágokkal megélhetésüket biztosítsák (NAGY, 2020, 119–120.).⁸ Udvarfalván és a vele mára összeépült két szomszédos településen, Várhegyen,⁹ illetve az adminisztratív szempontból községi központnak számító Marosszentannán¹⁰ a dísznövénytermesztés és -kereskedelem színvonala a településeggyűttest közép-kelet-európai

⁷ További 30–40 család mellékfoglalkozásként, kiegészítő jövedelemszerzésként folytatja a virágtermesztést.

⁸ A néprajzkutatók viszonylag későn eszméltek rá arra, hogy a dísznövényeknek lehet az esztétikai funkcion túlmutató más, netán gazdasági szerepe is. Vö. NAGY, 2021b, 233.

⁹ Ma románul: Chinari. 2011-es adatok szerint 698 lakosából 347 vallotta magát magyar nemzetiségűnek, 278 románnak, 56 cigánynak. Vö. <https://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=telepuleslista&megye=3> (letöltés ideje: 2023. június 6.).

¹⁰ Ma románul: Sântana de Mureș. 2011-es adatok szerint 3441 lakosából 1012 vallotta magát magyar nemzetiségűnek, 2030 románnak, 297 cigánynak. Vö. <https://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=telepuleslista&megye=3> (letöltés ideje: 2023. június 6.).

szinten is ismert termelőkörzetté emelte. A térség egyedi helyzete, politikai, gazdasági, társadalmi, természetrajzi és kulturális adottságai miatt válhatott három évszázados termesztői hagyományokkal büszkélkedő,¹¹ a szocializmus időszakában kiteljesedő virágtermelő körzetté. Napjainkra a termesztésnek és értékesítésnek a legkülönfélébb formái (szabadföldi cserepes termesztés, növényházi vágottvirág- és vágottzöldtermesztés, cserepes virágos- és levéldísznövények előállítása, egy- és kétnyári cserepesek előállítása, palántatermesztés, cserjeelőállítás, rózsatőtermesztés stb.) és szintjei (háztáji, kis- és nagykerti, kis- és nagyüzemi, félintenzív és/vagy intenzív) alakultak ki, illetve maradtak fenn (1–2. kép).

Bár 1989 után a romániai vidéki lakosság életében is lejátszódó, gazdasági alapú visszarendeződési kényszerfolyamatok (PETI – SZABÓ, 2006, 7.), így a privatizációs törekvések, a földterületek visszaszolgáltatásai az udvarfalviakat is felkészületlenül érték, a rendszerváltás és az azt követő átmeneti időszak töréspontot jelentett számukra, ma már a belső rendelkezésre álló termőterületeknek mintegy 40–45%-án folyik magas színvonalú dísznövénytermesztés. A 2000-es évektől a már elavultnak mondható háztáji felületeken a vágottvirág-termesztés fokozatosan megszűnt, az új fajták, technológiák bekerülésével párhuzamosan a visszakapott területeken gombamód szaporodó fóliás cserepesnövény-termesztés pedig fellendült. Napjainkban a mintegy ezer fős¹² településen a magyar és román családok túlnyomó többsége foglalkozik kis- és nagyüzemi virágtermesztéssel, de emellett a korábbi korszakokban kialakult kiskerti termesztés (3. kép), és részben a háztáji vágott virágokkal (tulipán, nárcisz, kardvirág, őszirózsa, szegfű, bazsarózsa stb.) való cserekereskedelem, a házalás és a piacozás is fennmaradt, még jól dokumentálható réteg (NAGY, 2020, 126.).

A virágtermesztés – a termesztő-létesítmények (üveg- és fóliaházak) révén – a faluképet is jelentősen átformálta a 21. századra. A termőföldek, szántók nagy részét fedett melegházak, helyi megnevezéssel *szolárok* vagy *szérák* foglalják el (4. kép),¹³ melyek olyannyira meghatározzák a helyiek megélhetési stratégiáit, hogy még olyan helyeken is feltűnnek, ahol korábban elképzelhetetlen lett volna a dísznövények termesztése és térnyerése. Így például a Maros árterületén (5. kép) vagy a filoxeravész idején kipusztult és felhagyott szőlődűlőkön (6. kép) is. Az egyre gyorsuló technológiai fejlődést jellemzi ugyanakkor, hogy egy-egy kistermelő, néhány év alatt – többnyire pályázati pénzeknek, állami és uniós támogatásoknak, kedvezményeknek vagy banki kölcsönöknek köszönhetően –, nagyüzemi termeszttővé léphet elő. Üzemét korszerű szellőztető-, öntöző-, párasító-, fűtő-, árnyékoló- és egyéb berendezésekkel automatizálhatja, a munkafázisokat, a cseréptöltéstől a növényvédelmi kezeléseikig, gépesítheti.

Az utóbbi években a dísznövénysektorban jelentkező túlkínálat, az állandó verseny és a külföldről beáramló olcsóbb, de minőségi virágáru miatt az udvarfalviak bővíteni

¹¹ Az udvarfalvi dísznövénytermesztés 18–20. századi történetéről lásd még NAGY, 2020, 121–125.; 2021a, 125.

¹² A legutóbbi, 2021–2022-es romániai népszámlálás adatai a kézirat lezárásáig nem kerültek állami feldolgozásra. A friss adatok megyei bontásban is hiányosan kerültek közzésre. Vö. <https://www.recensamantromania.ro/> (letöltés ideje: 2023. június 6.).

¹³ A román *solar* (= fóliasátor) és *seră* (= melegház) kifejezésekből.

kényszerültek nemcsak kínálatukat, hanem piacukat is. Míg korábban legfőbb és szinte kizárólagos felvásárlónak Marosvásárhely számított, mára szinte a teljes ország területére, főként Moldvába, valamint a szomszédos államokba, főként Magyarországra, és esetenként közép- vagy kelet-európai országokba is eljut az udvarfalvi virág. A nagyobb távolságokat általában a román és cigány nemzetiségű viszonteladók, a nagybani felvásárlók, az ún. *angróso*k¹⁴ közvetítői rétege segít áthidalni. A települést a jelzett térségben ma már „a virágok falva”-ként is ismerik, így a dísznövénytermesztés és -kereskedelem mint idegenforgalmi és identitásformáló tényező is vizsgálható. 2000-től minden évben fesztivál jellegű virágvásárt és -kiállítást szerveznek a faluban, amelyre az ország különböző pontjairól érkeznek a vásárlók (NAGY, 2020, 128–129.).

A kontextus: Covid19-járvány Romániában 2020–2021-ben

A Covid19-pandémia 2020 februárjában érte el Romániát.¹⁵ Március 11-én felfüggesztették az oktatási intézmények tevékenységét és távoktatásra tértek át, 16-tól pedig rendkívüli szükségállapotot (*stare de urgență*) hirdettek, amelynek következtében 17-én bezárták a vendéglátó helyiségeket, és betiltottak minden zárt térben zajló rendezvényt, korlátozásokat vezettek be az ügyfélfogadások során a hivatalokban stb. Rövidesen részleges, majd teljes kijárási tilalmat, karantént (*carantină*) vezettek be, ami azt jelentette, hogy csak írásos nyilatkozat vagy munkahelyi igazolás birtokában, indokolt esetben hagyhatták el az emberek a lakásaikat. Lezárták a határok nagy részét, korlátozták a légi közlekedést is. A bevezetett intézkedések elsősorban a magánszemélyeket és a kisvállalkozásokat sújtották. Ebben az időszakban mintegy 400.000–403.000 fő veszítette el az állását, 45.000 vállalkozás függesztette fel vagy szüntette meg véglegesen a tevékenységét.¹⁶

Április közepén a járvány az országban a közösségi terjedés szakaszába lépett,¹⁷ majd a hónap végére az ország túljutott a járványgörbe első csúcán. Ennek megfelelően a korlátozások legtöbbször, így a kijárási tilalmat és az üzletek üzemeltetésére, nyitászabályokra vonatkozó szabályokat is május–június során fokozatosan feloldották,¹⁸ a határokat pedig megnyitották olyan európai államok előtt, ahol a fertőzések száma alacsony volt. A szükségállapotot május 15-én hivatalosan az ún. vészhelyzet (*stare de alertă*) váltotta fel.

Az október végén felfutó második hullámban a tavaszi szükségállapothoz hasonló rendelkezéseket csak néhány településen hoztak, attól függően, hogy a megyét fertőzöttségi szint alapján milyen kategóriába sorolták.¹⁹ Novemberre a legtöbb megye és számos vá-

¹⁴ A román *angro* (= nagykereskedelem) kifejezésből.

¹⁵ Az első beteget 2020. február 26-án, az első halálesetet március 22-én azonosították.

¹⁶ Erről lásd: KIS – BANA, 2021, 42. Vö. még: <https://mfor.hu/cikkek/makro/400-czen-kerultek-utcara-romaniaban-a-valsag-miatt.html> (letöltés ideje: 2023. június 9.).

¹⁷ Vö. <https://adevarul.ro/stiri-interne/societate/raed-arafat-va-fi-o-perioada-ca-in-razboi-2015223.html> (letöltés ideje: 2023. május 30.).

¹⁸ Vö. <https://www.maszol.ro/index.php/belfold/126651-mi-tortenik-majus-15-t-l-klaus-iohannis-reszletezte-az-uj-el-irasokat> (letöltés ideje: 2023. május 30.).

¹⁹ Vö. <https://szekelyhon.ro/vilag/meghosszabbítottak-a-veszelyhelyzetet-a-fertozott-telepuleseken-a-szabadban-is-kotelezo-lesz-a-vedomaszk#> (letöltés ideje: 2023. május 30.).

ros, köztük Erdély nagy része is piros zónába került,²⁰ ezért visszavezették a részleges kijárási tilalmat és a szigorúbb korlátozásokat.²¹

2020 decemberének végén érkezett az első Covid19-vakcina-szállítmány az országba, az oltási kampány 27-én vette kezdetét: első szakaszban az egészségügyi dolgozókat oltották be, majd a veszélyeztetett csoportokat, végül pedig a lakosság további részét.²²

A harmadik hullám 2021 márciusában futott fel. Számottevő állami intézkedések a korábbiakhoz képest nem történtek. Az igazolt esetek számáról, valamint a gyógyultak és elhunytak arányáról, az oltáskampány sikerességéről a hatóságok folyamatosan tájékoztatták az érdeklődőket.²³ A koronavírus-járvány ellen hozott romániai intézkedésekről Kis Diána és Bana Tibor tettek közzé összefoglaló tanulmányt 2021-ben, melyből rálátásunk van arra is, miként kezelte a helyzetet a román állam más európai államok vezetéséhez képest (KIS – BANA, 2021).

Dísznövénytermesztő ágazat és udvarfalvi virágtermelők a Covid19-járvány idején

A koronavírus-járvány 2020 első felében a szántóföldi növénytermesztést és az állattenyésztést a többi mezőgazdasági ágazathoz képest kevésbé érintette, azonban a kertészetek közül egyes speciális területek termelését (például a dísznövénytermesztést) erősen befolyásolta (SZŐKE, 2021, 111.). 2020. március 24-én a Union Fleurs nyilatkozatot adott ki a Covid19-válság által sújtott dísznövényágazat helyzetéről.²⁴ A Copa-Cogeca (Európai Gazdálkodók és Európai Termelősövetkezetek) egy 2020 áprilisában megjelent tanulmányában már csak az említett nemzetközi virágkereskedelmi egyesület által tett megállapításokat ismételte meg, azaz kijelentette, hogy a virág- és dísznövénysektor a koronavírus által legsúlyosabban érintett mezőgazdasági ágazat az EU-ban, ugyanis a legtöbb tagállamban – így Magyarországon és Romániában is – közel 80%-os történelmi kereslet- és fogyasztás-visszaesés mutatkozik, és a vírus sajnos a lehető legrosszabb időben sújtott le, hiszen a tavaszi időszak adta volna a dísznövénytermelők legnagyobb forgalmát.²⁵ Bár a gyorsan romló mezőgazdasági termékek szállítására, szállítási korlátozására vonatkozóan korábban is számos vizsgálat létezett, a friss virágok esetében jelentkező problé-

²⁰ Ebbe a kategóriába sorolták azokat a településeket és megyéket, ahol a tizennégy nap alatt diagnosztizált, ezer lakosra vetített fertőzések száma elérte vagy meghaladta a hármat. Vö. <https://www.maszol.ro/belfold/133722-koronavirus-romaniaban-egyre-tobb-erdelyi-telepules-vorosodik-be> (letöltés ideje: 2023. május 30.).

²¹ Vö. <https://www.romania-insider.com/localities-ilfov-bucharest-quarantine-2020> (letöltés ideje: 2023. május 30.).

²² Vö. <https://gov.ro/ro/stiri/conferinta-de-presa-sustinuta-de-pre-edintele-comitetului-national-de-coordonare-a-activitatilor-privind-vaccinarea-impotriva-sars-cov-2-cncav-valeriu-gheorghita1613480671&page=1> (letöltés ideje: 2023. május 30.).

²³ Vö. <https://covid19.datelazi.ro/> (letöltés ideje: 2023. május 30.).

²⁴ Vö. https://unionfleurs.org/news_events/statement-situation-of-the-ornamental-sector-covid-19-crisis/ (letöltés ideje: 2023. június 8.).

²⁵ Vö. https://www.agroinform.hu/kerteszet_szoleszet/a-virag-es-disznovenyszektor-a-koronavirus-által-legsulyosabban-erintett-mezogazdasagi-agazat-43525-001 (letöltés ideje: 2023. június 8.).

mákra nem számítottak, nem készültek fel a szakemberek (SZŐKE – KOVÁCS, 2022, 125.). A gazdasági elemzők részéről *globális, katasztrofális, erős hatású* (PINTÉR, 2021, 87–88.) minősítéseket kapott helyzet bemutatásának és a károk enyhítésének érdekében az említett csoportosulások levelet intéztek az Európai Bizottságnak, melyhez egy szemléltető infografikát is csatoltak (7. kép),²⁶ és kérték, hogy az EU tagállamai különös figyelmet fordítsanak az ágazatra, segítsék a támogatási lehetőségek megtalálásában és aktiválásában a dísznövénysektor képviselőit. A reális segítség a hatóságok részéről azonban késlekedett, elmaradt, és a termelők 2020–2021-ben javarészt csak a maguk által konstruált, alulról érkező kezdeményezésektől várhattak némi enyhülést, kevés sikerrel. A holland virágtőzsdén például *Buy Flowers Not Toiletpaper*, azaz „virágokat vásárolj, ne WC-papírt” címmel voltak kénytelenek egy világméretű kampányt hirdetni, azért, hogy a forgalmukat veszített termelőknek 2020 tavaszán ne kelljen kidobniuk a tavaszi virágokat. A Flower Council of Holland által hirdetett *Fill the distance with beauty* („Hidald át a távolságot szépséggel”) akció hasonló céllal jött létre 2020 áprilisában, viszont mindenféle próbálkozás ellenére, a több ezer tonnányi szemétre került dísznövényről és az ún. „virágmészárlásról”²⁷ készült megdöbbenő képsorok néhány hét múlva már bejárták a világsajtót (8. kép).²⁸ Mindeközben az európai emberek többsége a nagy bevásárló központokban az otthoni WC-papír-készleteiknek, és egyéb tartalékaiknak a járvány, illetve a karantén időszakára való felhalmozásával volt elfoglalva (VERES, 2021, 115.; BALÁZS, 2021, 230.), ahelyett hogy a tavaszi névnapok, az anyák napja megünneplésére, az ünnepek felköszöntésére, azaz virágra, dísznövényre költöttek volna. Egy valós, mérhető, globális – az európai nagy virágtermelő országok (Hollandia, Olaszország, Németország, Franciaország, Spanyolország stb.) mellett afrikai (Kenya, Etiópia stb.), dél-amerikai (Kolumbia, Ecuador, Brazília stb.), ázsiai (Törökország,²⁹ India,³⁰ Nepál³¹ stb.) államokra is kiterjedő – problémát okozott tehát a virágtermelőknek és -kereskedőknek a hirtelen előállt krízishelyzet, a koronavírus-járvány.

2020-ban nemcsak az értékesítési csatornák szűntek meg, de sok esetben – mivel sok országban szükségtelennek tartották azokat – maguk a virágboltok és -szalonok is bezárni kényszerültek, ezzel dominóhatást fejtve ki a teljes ellátási láncra.³² A járvány a virág- és dísznövényágazat életképességének, fennmaradásának teljességét sodorta veszélybe, a kapcsolódó beruházásokkal, vállalkozásokkal és munkahelyekkel együtt. 2020 szeptemberében a kertészeti termelők nemzetközi szövetségének (Association of Horticultural Producers – AIPH) szakemberei a Covid19-járvány díszkertészeti ágazat-

²⁶ Vö. <https://www.nak.hu/tajekoztatasi-szolgalattas/koronavirus/101707-a-virag-es-disznoveny-agazat-tamogatasi-surgeti-a-copa-cogeca> (letöltés ideje: 2023. június 6.).

²⁷ Vö. <https://g7.hu/vilag/20200414/tobb-mint-szazmillio-tulipant-semmisitettek-meg-a-holland-viragmeszarlas-soran/> (letöltés ideje: 2023. június 8.).

²⁸ Lásd például a *The New York Times* erről szóló beszámolóját: <https://www.nytimes.com/2020/04/12/world/europe/netherlands-tulips-coronavirus.html> (letöltés ideje: 2023. június 8.).

²⁹ Erről önálló esettanulmányként lásd: HANNIGAN – YAZICI, 2021.

³⁰ Erről önálló esettanulmányokként lásd: CHETAN – YOGISH, 2020; GAIKWAD – TAMBE, 2021.

³¹ Erről önálló esettanulmányként lásd: ACHARYA ET AL., 2021.

³² Egy, a helyzetről készült riportot lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=PGsYZBs02m0> (letöltés ideje: 2023. június 8.).

ra gyakorolt hatásairól értekezve meg is állapították, hogy a termelőknek, szállítóknak és beszállítóknak, valamint az értékesítőknek reziliensnek kell maradniuk („Ornamental horticulture firms needed to be resilient” – mondták), amit elképzelésük és ajánlásuk szerint csak az alkalmazkodóképességre (*adaptability*), rugalmasságra (*flexibility*), együttműködésre (*cooperation*), kreativitásra (*creativity*), fenntarthatóságra (*sustainability*) való hajlam, valamint képesség biztosíthat e helyzetben.³³ A bemutatott globális nehézségek rövid időn belül lokális szinteken, az általam vizsgált településeken és a legközelebbi városi központban, Marosvásárhelyen is jól dokumentálhatóvá váltak.³⁴

A társadalomnéprajz a hirtelen megváltozott világban, például egy járványhelyzet idején a bizonytalan termelői csoportokat *megtorpanóknak* nevezi (SCHWARZ, 2002, 50–52.). Udvarfalván a járványügyi korlátozások közepette azonban nem dokumentáltam olyan virágtermesztésből élő családot, amelynek tagjai – a szintén a társadalomkutatók által alkotott terminusoknak megfelelően – *óvatosak*, avagy *kivárok* (SZABÓ P., 2002, 77.) lettek volna, és emiatt hagytak volna fel, akár csak ideiglenesen is, a korábbi termelési tevékenységükkel.³⁵

A korlátozások fokozott hatással voltak a helyi termelőkre, a virágfóliával rendelkező családok élete jobbára a munka köré szerveződik, egész életvitelüket meghatározza ez a termelési mód. 2020. március 1-én és 8-án az ún. évindító, szezonindító legnagyobb eladási kampányban, a *primulaszezonban*, mártíisor ünnepén és a nemzetközi nőnapon sikerült értékesíteniük a kora tavaszi árujukat.³⁶ Az akkori egészségügyi államtitkár a fi-

³³ Vö. <https://www.paysalia.com/en/blog/expertise/future-ornamental-horticulture-industry-after-covid-19-crisis> (letöltés ideje: 2023. június 8.). Lásd még: <https://aiph.org/wp-content/uploads/2020/11/Coronavirus-Global-Impact-Survey-Participant-Comments.pdf> (letöltés ideje: 2023. június 8.). Itt jegyzem meg ugyanakkor, hogy 2023-ban a Királyi Kertészeti Társaság munkatársainak közreműködésével, Tom Massey tollából *Resilient Garden* címmel jelent meg egy olyan kertészeknek szánt útmutató, amely a gyorsan, ismeretlenként érkező társadalmi, gazdasági kihívásokra, természeti katasztrófákra (aszályok, fagykárak, új kártevők és betegségek megjelenése stb.) kínált reziliens stratégiákat, megoldásokat (MASSEY, 2023).

³⁴ A járványügyi korlátozások idején és annak hatására zárt be véglegesen Marosvásárhely legrégebbi virágüzlete a Szentgyörgy utcában (ma románul *Revoluției* = Forradalom).

³⁵ Egyetlen családról tudok, amely éppen 2020 tavaszán indította volna virágtermesztő vállalkozását a településen. E család megfelelő kezdőtőke és tapasztalat, illetve kitarítás hiányában a következő évtől, 2021-től már nem próbálkozott tovább a profilváltással. Eladta a beszerzett felszereléseket, lebontotta az előző évben épített fóliasátrakat, és a korábbi vállalkozói tevékenység folytatására, kürtöskalács-sütésre tért vissza. Az indulás körüli nehézségeket és a korai bukást a család a Covid19-járványnak, a járványügyi korlátozásoknak tulajdonította.

³⁶ Az udvarfalvi virágtermelők többsége által termesztett dísznövénykínálat a következő öt nagyobb eladási-értékesítési időszakot határolja körbe: 1.) február vége – március eleje: *primulaszezon* vagy *nőnap* (a kora tavaszi cserepes növények, főként a kankalinfélék, azaz a primulák eladásának az ideje; a március 8-ra eső nemzetközi nőnap mellett Romániában virágértékesítés szempontjából fontos ünnep még a március 1-én románok által tartott mártíisor is); 2.) március második fele – április eleje: *árvácskaszezon* (a hidegtűrő szőnyegágyi és cserepes dísznövények, elsősorban az árvácskák eladásának az ideje); 3.) május–június: *nyári szezon* (a balkonládás, ámpolna- és szőnyegágyi növények eladásának az időszaka, főként a magyar és ortodox húsvétot, illetve pünkösdt követő hetekben, valamint az ortodoxok által május 21-én ünnepelt bizánci szentek, Constantin és Elena napján); 4.) október vége – november eleje: *krizantémszezon* (a hidegtűrő őszi szőnyegágyi és cserepes dísznö-

zikai távolságtartásra vonatkozó első javaslatokat már megfogalmazta ugyan, de a virágboltok, piacok nyitva tarthattak, a nönapi virágot még mindenki megvehette és átadhatta szeretteinek.³⁷ A március 11-től datálható komolyabb korlátozó intézkedések azonban a későbbi virágigényben is jelentős visszaesést hoztak, hiszen az egyéni és közösségi kapcsolattartási formák beszűkültek, a társadalmi interakció bizonyos, hagyományos formái ideiglenesen ellehetetlenültek.

Noha a globális virágpiacot sújtó kezdeti nehézségekkel szembetalálták magukat az udvarfalvi termelők is, életükben, tevékenységükben nem jelentett valódi fordulópontot a román állam által bevezetett karantén, hiszen ez egy esemény (a koronavírus-fertőzések rohamos terjedése) által generált, felülről irányított és szabályozott fordulópont volt csupán, melyet nem mindenki vett komolyan. A kora tavaszi eladásokból befolyó összeggel magabiztosan kezdhették el az új évet, és még a következő, hasonlóan nagy bevételüket biztosító eladási időszak, a március–április fordulójára eső ún. *árvácskaszezon* korlátozások miatti bevételkiesésétől sem torpantak meg a vállalkozások. Mivel az új, váratlan, korábban példanélküli helyzet miatt a termelőknek nem sikerült értékesíteni az árvácskák mintegy 80–90%-át, egy érdekes jelenség volt megfigyelhető a településen: a kezdeti bizonytalansági helyzetet funkcióváltás, funkcióátalakulás követte.

A magyar nyelvterületen élő népcsoportok esetében a virágok, dísznövények általában másodlagos, mellékes szerepet tölthettek be a termőterületek kultúrnövény-szerkezetében. E tekintetben elsőrendűnek és hasznosnak a gyakorlati, mindennapos életben való felhasználhatóság szempontjából is értékelhető gyümölcsöt és szőlőt, zöldségfélét, gyógy- és fűszernövényeket, textil-, festő- és olajnövényeket, faipari növényeket, illatszer- és aromanövényeket, gabonafélét, keményítőnövényeket, takarmány- és mézelő növényeket, élvezeti- és cukornövényeket, s nem a díszítő értékük miatt termesztett dísznövényeket tartották. A hagyományos paraszti életben ennek a növénycsoportnak, a dísznövényeknek tehát „nem volt túlságosan nagy szerepe”, ugyanis nem energia- és anyagszükségletet fedezett, hanem „szellemi, esztétikai igényt elégített ki” (PÉNTÉK – SZABÓ, 1985, 137.). Nem így Udvarfalván, ahol korábban több évtizedig szinte kizárólag csak a gazdasági értékük miatt, értékesítési céllal termesztették a virágokat, dísznövényeket. Éppen ezért a település utcáit egyáltalán nem jellemzi a kiültetett virág, sőt, éppen abból adódóan, hogy a virágra gazdasági értéke miatt pénzkereseti lehetőségként tekintenek a helyi gazdák, és a háztáji, rendelkezésre álló belső területek szinte minden négyzetcentiméterén virágot termelnek, a többi kultúrnövény-kategória képviselőinek nagyrésze sokszor a kapuk előtti kis ágyásokba, útmenti, járdamenti csoportokba szorul ki. Nem szokatlan az utcákat járva, járdaszegélyek mellett zöldségfélékkel (fejes káposztával, újhagymával stb.), fiatal gyümölcsfákkal, fűszernövényekkel találkozni

vények, elsősorban a krizantémok eladásának az ideje; fő csúcsa a november 1-re eső mindenszentek és a másnap tartott halottak napja); 5.) november vége – december: *mikulásvirág-szezon* (a téli ünnepekhez, névnapokhoz kötődően elsősorban a mikulásvirágok eladásának az ideje).

³⁷ Vö. <https://maszol.ro/belfold/122731-egeszseguyi-allamtitkar-keruljuk-a-n-napi-puszilozast> (letöltés ideje: 2023. június 6.). Ezzel szemben Magyarországon lásd: <https://24.hu/belfold/2021/03/04/koronavirus-jarvany-szigoritas-kormany-nonap-viragarusok/> (letöltés ideje: 2023. június 8.).

(9–10. kép).³⁸ Ezúttal azonban, mivel nem sikerült eladni a megtermelt virágárut, előtérbe kerülhetett e növények esztétikai, díszítő szerepe, funkciója. A karantén és a termelők ideiglenes értékesítési nehézségei életre hívták azokat a kezdeményezéseket, amelyeknek a célja a közterek virágokkal (főként árvácskával) való beültetése, átváltoztatása, a köztereken való hasznosítása volt a közösség javára. Egyes termelők különböző közösségi oldalakon felhívást is intéztek kertésztársaikhoz, kezdeményezve, hogy mindenki kövesse e példát, és a hollandiai tulipánoktól eltérően ne kerüljön szemétre az udvarfalvi árvácska. A járványhelyzet tehát leváltotta a korábbi életvezetési stratégiákat, új interpretációkat tett szükségessé, és a kezdeményezés ideiglenesen teljesen átalakította egy település néhány utcájának az összképét. Hogy a közterek virágokkal való beültetésének jelensége a településen egyértelműen a járványügyi korlátozások függvénye, eredménye, illetve következménye volt, azt talán az is illusztrálja, hogy a május közepi szükségállapot-feloldást követően, és napjainkban is ugyanazok az utcai ágyások már üresen maradtak. A felülről jövő korlátozások enyhítése és feloldása közvetve egyik pillanatról a másikra törölte el az alulról jövő kezdeményezéseket, helyreállt a lokális, helyi világ korábbi, megszokott rendje³⁹ (11–14. kép).

Ugyancsak a két hónapig tartó karantén idején egyéb kezdeményezések is dokumentálhatóak voltak a település utcáin. Értelmezésemben ide kapcsolódik, hogy az ebben az időszakban nyitott három új utca közül a községben valamennyinek virágnevet adtak, amelyek közül az egyik éppen az árvácska (*Strada Panseluțelor*) nevet viseli (15. kép). Ugyanide sorolom, hogy a már említett holland *Buy Flowers Not Toiletpaper* akció során a holland virágtőzsdén, Aalsmeerben, tulipánokból kirakott vagy virágföldéken kialakított, a világ, Európa fogyasztóinak szánt óriásüzenetek (16–18. kép), kisebb méretben, átgondolva Udvarfalván is megjelentek. Ebben az esetben nem a fogyasztókat, hanem a járványhelyzet és az értékesítési gondok, a jövő, a szezon sikere miatt aggódó helyi termelőket szólították meg, Istenbe vetett hitre buzdítottak. A helyiek reakciói és kitartó küzdelme – melyet szimbolikusan a virágokból kialakított, tételesen megfogalmazott „Bízzál!” felszólítás (19. kép) is megjelenített – egyértelmű cáfolatát adta számomra annak, hogy az udvarfalviakat a gazdaságantropológia által *semmiben sem bízók* (SZABÓ P., 2002, 77.) csoportjának nevezett, remény- és célvesztett gazdálkodók közé soroljam, ami azért is érdekes, mert ebben az időszakban globálisan is csökkent a virágok iránti kereslet, a dísznövényimport. Megszűntek az értékesítési csatornák, lezárultak a szállítási útvonalak, a tiltások következményeként értelemszerűen elmaradtak a nagyszabású rendezvények, ünnepélyek, fesztiválok, amelyek alkalmával a virágtermelők óriási forgalmat bonyolíthattak volna le,⁴⁰ és a létszámkorlátozások miatt elmaradtak a szintén

³⁸ Hasonlóra hívta fel Kinda István a figyelmet a Kis-Küküllő menti falvak esetében (KINDA, 2017, 250–251.).

³⁹ Az eset jól példázza a reziliencia fogalmának azt a megközelítését is, amely szerint a kényszerítő hatás, a krízis, a válság, a szükség, a kényszer megszűntével egy vizsgált rendszer az eredeti állapotba való „visszapattanásra”, rugalmas visszatérésre törekszik.

⁴⁰ Hasonlóképpen maradt el 2020-ban és 2021-ben az Udvarfalvi Virágfesztivál.

nagy dísnövényigényű ballagások, esküvők,⁴¹ valamint a temetések⁴² is. Bár még 2020 elején minden jel abba az irányba mutatott, hogy az udvarfalvi virágtermelő köz(ös)ség a kora tavasszal felhalmozott pénztartalékok felélését követően bajba fog kerülni, a két hónapos szigorú karantén időszakot és a közel egyéves járványidőszakot 2021 májusában ünnepi istentisztelettel zárta, hálát adva azért, hogy az egyik legjobb, legnagyobb profitot jelentő időszakot tudhatják maguk mögött a termelők (20–21. kép).⁴³

„Országhatáron belül, de nemcsak országhatáron belül, hanem Magyarországon is, meg távolabb is, sokfelé úgy emlegetik Udvarfalvát, mint a virágoknak a faluja [...] A településnek és a gyülekezetnek is a jó híre messze földre eljutott [...] Nemcsak a közeli, a közeliünkben, a megyénkben élők hallottak Udvarfalváról, hanem Nagyváradon⁴⁴ is, Szatmáron,⁴⁵ de Konstancán,⁴⁶ Ploiești-en⁴⁷ is. Sorolhatnám az erdélyi településeket vagy az ország déli településeit. A ti virágaitok, a mi virágaink eljutottak oda. [...] [Tele van] az úrasztala körül, tele van a padok mellett, tele van a templom, veletek és a virágokkal. Pontosan erre gondoltunk, hogy járuljunk az Isten színe elé hálaadással [...] Talán a tavalyi esztendő volt a legnehezebb [...] A tavalyi évben [volt a legnehezebb], amikor éppen kezdődött volna a virágszezon, éppen kellett volna, hogy eladjátok a megtermelt virágot, és amikor nem is nagyon találkozhattunk, mert volt az a két hónap karantén, amikor otthon kellett maradni [...] És veletek imádkoztam, veletek imádkoztunk, hogy az Isten áldja meg a munkátokat olyan értelemben is, hogy el tudjátok adni a virágokat. Én olyan sokatokkal beszéltem aztán a tavalyi év folyamán, meg az idej esztendőben is. És olyan sokan elmondtátok a tavalyi évben is, hogy annak ellenére, hogy adott pillanatban olyan kevésre számítottatok vagy számíthattatok, arra gondoltatok, hogy a veszteséget kellene valamilyen módon minimalizálni, nemhogy nyereségről beszélni [az évet nyereséggel zártátok]. Ez volt a tavalyi esztendő. És év végére pedig – nem tudom, mindenki életében így volt-e ez⁴⁸ – én nem találkoztam senkivel Udvarfalván, virágkertésszel, akinek a szíve

⁴¹ A vilájjárvány eredményezte csökkenő házasságkötési rátáról és ennek okairól, valamint az ún. karanténesküivőkről szóló esettanulmány: BALATONYI, 2022.

⁴² Annak ellenére, hogy a járvány miatt a megszokottnál jóval több halálesettel számoltak (ezért a korszorúköttők nyereségre számíthattak), a létszámkorlátozások a temetési szertartásokra is kiterjedtek és átalakították azokat.

⁴³ Bár a vállalkozások hivatalos nyilvántartást nem vezetnek, az adatközlők másfél–kétszeres bevételről számoltak be az előző, 2019–2020-as évekhez képest.

⁴⁴ Ma románul: Oradea.

⁴⁵ Értsd: Szatmárnémeti. Ma románul: Satu Mare.

⁴⁶ Város Romániában, Dobrudza történelmi régióban. Konstanca megye (județul Constanța) székhelye, a legforgalmasabb Fekete-tengeri kikötőváros. Magyar neve: Konstanca.

⁴⁷ Város Romániában, Havasalföld történelmi régióban. Prahova megye (județul Prahova) székhelye. Magyar neve nincs.

⁴⁸ Az egyensúlyi állapot nem jelenti feltétlenül a társadalom minden tagjának a rezilienciáját. Ahogyan az idézett prédikációban a helyi lelkész, úgy én is a tanulmányomban csak és kizárólag az udvarfalvi virágtermelő családok és egyének krízishelyzetre adott válaszaira, rezilienciájára fókuszáltam. Kérdés marad továbbra is, hogy egy csoport (ebben az esetben a virágtermelő családok)

*ne lett volna telve hálával, és ne azt mondta volna, hogy sokkal jobban sikerült a tavalyi esztendő, mint ahogy reméltük.*⁴⁹ – foglalta össze a járványidőszakot ünnepi prédikációjában a helyi református lelkész-esperes.

Mindez természetesen csak úgy volt lehetséges, hogy az *árvácskaszezont* jellemző kezdeti bizonytalansági helyzetet és jövedelemkiesést követően a helyi virágtermelők az ún. *nyári szezon* májusi kezdetéig adaptálódtak az új élethelyzetekhez. Az elfogadást, integrálást az egyének és a köz(ös)ség részéről az adaptáció mint beépített folyamat, a gyors alkalmazkodás tette lehetővé, és ez elősegítette a *térségi versenyképesség*⁵⁰ megtartását, a károk minimalizálását, a produktivitás fenntartását, illetve fokozását.

Az udvarfalvi kertész vállalkozókat a piaci kapcsolatok gazdag szövődéke jellemzi, amely a krízishelyzetben előnyt jelentett. A kertészetek többsége termékeit korábban is nagyrészt a nagybani piacon értékesítette, ahol a kereskedelem gyakorlatilag a szürke vagy fekete gazdaságban zajlott. A tisztán megmaradó jövedelem magas, hiszen a virágkertész vállalkozók – bár a piaci árusításra is feljogosító termelői engedéllyel (Certificat de Producător) általában rendelkeznek – nem adóznak bevételeik után. A krízishelyzetben ugyanakkor megmutatkozott az udvarfalvi virágtermelők önálló gondolkodásra és munkavégzésre való alkalmassága, illetve valódi *piacorientált gazdasági magatartása* (Kiss, 2002, 99.). Érzékelték, hogy nem látnak bele a makrogazdasági folyamatokba, nem is tudják befolyásolni azokat, de nem kivárással védekeztek, hanem megpróbálták alkalmazkodni a helyzethez.

Rögtön első lépésként értelmezhető, hogy az el nem adott, illetve közterekre ki nem ültetett árvácskákat, valamint egyéb tavaszi dísznövényeket a termelők a hollandiai termelőkkel ellentétben nem a szemétre dobták, hanem – lévén egészséges, kórokozóktól és kártevőktől mentes növényekről szó – komposztálták azokat, a virágföldből újabb keveréket készítettek, a *cserepeket* és *poharakat*⁵¹ újrahasznosították, amivel jelentősen mérsékelték az anyagi veszteségeket.

Az udvarfalvi termelők jelentős része igencsak hamar felismert, és sikeresen kihasználta egy – a járványidőszak által kínált – másik lehetőséget is, amely a kertészeti vállalkozások gazdaságos, nyereséges fenntartásához és működtetéséhez is hozzájárult 2020–2021-ben. Romániában a szükségállapot és a korlátozások következtében 1,29 millió személy vesztette el a munkahelyét. A májusi enyhítések következtében a legtöbb munkaadó új szerződéseket kötött ugyan, de így is félmillió munkahely szűnt meg az országban,⁵² és a legtöbb vállalatot valamilyen formában érintette a járvány hatá-

rezilienciája jelentheti-e egy egész település (ebben az esetben Udvarfalva vagy Marosszentanna község falvainak) sikeres alkalmazkodását is egyben.

⁴⁹ Részletek Jakab István udvarfalvi református lelkésznek, a Maros-Mezőségi Református Egyházmegye esperesének *Virág Napján* mondott ünnepi prédikációjából. Saját gyűjtés, Udvarfalva, 2021. május 30.

⁵⁰ A fogalomról bővebben lásd: VINCZE – BÍRÓ, 2011, 281.

⁵¹ Udvarfalván *cserépeknek* neveznek minden kerek kiképzésű tenyészedenyt, függetlenül annak anyagától, méretétől stb. Hasonlóan *pohárnak* neveznek minden négyszögletű tenyészedenyt, de ezek általában csak két, kisebb méretben, műanyagból készülnek, és egyetlen áttűzdelt szőnyegágyi dísznövényपालánta nevelésére, értékesítésére alkalmasak.

⁵² Vö. <https://kronikaonline.ro/gazdasag/kozel-felmillio-munkahely-szunt-meg-romaniaban-a-jarvany-miatt> (letöltés ideje: 2023. május 30.).

sa. Bár a virágtermelő vállalkozások nagyrésze a családok munkaerejére támaszkodik, az udvarfalviak a természetlétésitményeikben korábban is dolgoztattak napszámosokat és idény-, azaz határozott időre/adott feladat elvégzésére felfogadott munkásokat.⁵³ Mivel a jellemzően nagy, akár több hektáros területen működő virágkertészeteket a munkásokra vonatkozó létszámkorlát vagy a fizikai távolságtartási szabályok kevésbé érintették, a hatósági ellenőrzések is elkerülték, és a termelésben résztvevő dolgozóknak a munkába járás is megengedett volt, az állásukat a járvány miatt elveszítő marosvásárhelyi vagy környékbeli lakók helyzetük rendeződéséig tömegesen és szívesen vállaltak olcsó alkalmi munkát Udvarfalván.

A helyi termelőknek korábban is közvetlen kapcsolatuk volt a vásárlókkal és/vagy a viszonteladókkal. Mivel az importáru már nem jöhetett be külföldről, zárva voltak a virágboltok,⁵⁴ és a nagyobb bevásárló központok virágos részlegei is – néhány héttel a WC-papír-, fertőtlenítőszer-, száraztészta-, élesztő-, konzerv- és egyéb készletek kimerülése után – kiürültek, az udvarfalviak kezdtek lépéselőnybe kerülni: az egyik legnagyobb, korábbi konkurencia, a multik, az importőrök, a virágszalonnak már nem rúghattak labdába, hiszen a nemzetközi virágkereskedelem ellehetetlenült.⁵⁵ Ekkor, 2020 május–júniusában volt megfigyelhető több ún. szintlépés is Udvarfalván.

Egyrészt, míg korábban a faluba érkező vásárlóknak, nagy tételben üzletelő viszonteladóknak a kapukba kihelyezett néhány cserép virág, esetleg egy nyitott kapu jelezte, hogy adott udvaron virágkertészet működik és eladó dísznövény van (22. kép), a járványidőszak alatt már más, jóval hatékonyabb kommunikációs és marketing csatornákon is elkezdtek hirdetni magukat a helyi termelők. A kapukra, bejáratokra, kerítésekre, utcákba elhelyezett különböző kisebb-nagyobb táblák mellett megjelentek a mind nagyobb és nagyobb molinók, bannerek és egyéb hirdető felületek, amelyek messziről látható(bb)ak voltak az autóval arra tévedő potenciális nagybani felvásárlóknak, akik – az ekkor még

⁵³ A magyarországi Központi Statisztikai Hivatal munkatársai a koronavírus-járvány mezőgazdasági idénymunkára gyakorolt lehetséges hatásait vizsgálva megállapították, hogy a szőlészetek mellett a vegyes növénytermesztés kategóriájába eső virág- és dísznövénykertészetek a leginkább munkaerő-igényes gazdaságtípusok. Ennek megfelelően a járványügyi korlátozások is érzékenyebben érintették az ágazatot nemcsak a vizsgált országban, de Közép- és Kelet-Európa országaiiban általában is. Vö. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/koronavirus-mezogazdasag/index.html> (letöltés ideje: 2023. június 6.).

⁵⁴ Romániával ellentétben Magyarországon a virágbolt-tulajdonosokat különböző központi, kormányzati intézkedésekkel, tervekkel (nyitvatartási tilalom alól való ideiglenes mentesség, járulékfizetési kötelezettség elengedése, gyorsHITEK stb.) igyekeztek megmenteni a csődtől ebben az időszakban. A veszteségek valódi kompenzálására azonban itt sem került sor. Vö. például: <https://24.hu/belfold/2020/04/30/viragbolt-viraguzlet-hosszu-nyitva-tartas-anyak-napja-koronavirus-nincs-korlatozas/> (letöltés ideje: 2023. június 6.); <https://bkik.hu/hirek/virushelyezettel-kapcsolatos-kormanyzati-intezkedesek-osszefoglalo> (letöltés ideje: 2023. június 6.); <https://www.agrarszektor.hu/noveny/20210426/a-koronavirus-magyar-viragagazatra-gyakorolt-hatasarol-beszelgettek-a-szakemberek-29498> (letöltés ideje: 2023. június 8.) stb. Magyarország mellett Ausztriában is a 2020 áprilisától fokozatosan bevezetett enyhítések között elsőként szerepelt a kertészeti áruházak újrainyitása (KIS – BANA, 2021, 40). E példát Románia nem követte.

⁵⁵ Ebben az esetben egy csoport rezilienciára való képtelensége egy másik csoport rezilienciára való képességét segítette.

alacsony üzemanyagáraknak köszönhetően⁵⁶ – Románia-szerte, akadályok nélkül teríthették a megfelelő piacokon az udvarfalvi árut (23–26. kép).

Ugyancsak kényszerhelyzet szülte váltásként és változásként, szintlépésként értelmezendő,⁵⁷ hogy a 2020–2021-es évben fellendült az udvarfalvi virágtermelők online jelenléte, kommunikációja, illetve nőtt a minderre épülő online kertészeti szolgáltatások nyújtásának színvonala. Ez új lehetőségeket nyitott a potenciális vásárlók előtt, hiszen vásárolni a járványidőszakban interneten keresztül is tudtak, ráadásul sok helyen még szakmai tanácsokat is kérhettek a szakértőktől, függetlenül attól, hogy épp hol tartózkodtak. A koronavírus okozta világjárvány ránk kényszerített egy felgyorsított ütemű digitalizációt (BAKÓ, 2021, 95.), amit az udvarfalvi virágtermelők is kihasználtak. Korábban online-térben jelen nem lévő idősök például Facebookon vagy más közösségi oldalakon új felhasználóként regisztráltak és a különböző online csoportokba (például a *Helyi termelők Maros* csoportba) tagként kérték felvételüket, ahol aztán lefotózott virágaikat kínálták eladásra, válaszoltak az igényekre és a felmerülő kérdésekre. Fontos itt megemlíteni, hogy habár az online kommunikáció és felület mint reklámozási, értékesítési lehetőség nem egészen újkeletű a település termelői körében, de a *járványlét*ben a technológiai eszközök és gyakorlatok, az internet adta lehetőségek kihasználása látványosabbá, intenzívebbé vált, és a jelentősége is megnőtt.

Bár a belső növényi házkörnyezeti (mansiobotanikai), illetve az ablak- és erkélykörnyezeti (atriobotanikai), udvarkörnyezeti (kuriobotanikai) vizsgálatok még nem zárultak le a járványidőszakra vonatkozóan – lévén, hogy néprajzi szempontból igencsak fontosak e tudományterületek (SZABÓ T. [E.], 1995; NAGY, 2021c, 254–255.) –, néhány általános megállapítást érdemes még tennünk, a járványügyi korlátozások közepette ugyanis statisztikailag kimutathatóan, világszerte egyre többen kezdtek bele az otthoni ún. hobbikertészkedésbe.

A Covid19-járvány második hullámának kezdetén, 2020 októberében és novemberében a Flower Council of Holland megbízásából a Motivaction kutatási ügynökség egy német, francia, angol és holland fogyasztókra kiterjedő felmérést készített a virágigényekkel kapcsolatban. A válaszadók 60–65%-a fogalmazta meg tételesen, hogy virágokkal, dísznövényekkel próbálta kellemesebbé tenni a lezárások ideje alatt otthonát, illetve a válaszadók 25%-a nyilatkozta azt, hogy a járvány miatt az átlagosnál jóval több dísznövényt vásárolt.⁵⁸ A koronavírus-járvány elhozta tehát „a viruló balkonok és konyhakertek” korszakát (GERGELY, 2021, 111.). A különböző termékek, cikkek vásárlási szokásainak alakulása (VERES, 2021, 126.), de még online kommunikációnk

⁵⁶ Az összefüggésre Szabó Árpád Töhötöm hívta fel a figyelmem. Megjegyzését köszönöm!

⁵⁷ Az udvarfalvi virágtermesztők szerint *kényszer* szülte *stratégiákat* kellett alkalmazni azért, hogy a jelentkező kihívásokon átlendüljenek. Az adatközlők által alkalmazott „kényszer-stratégia” kifejezés nem egészen fedi a néprajzkutatók által a paraszti gazdaságok kapcsán leírt, kiütkereső (BALOGH, 2003, 179.; 2009, 289.) vagy a kooperáló közösségek elemzése során használt féltudatos (SZABÓ Á. T., 2004, 100, 103.; 2009, 153, 162, 228.) *kényszerstratégia* terminust. Vö. még: KINDA, 2011.

⁵⁸ Vö. <https://www.flowercouncil.com/press-calendar/what-is-the-effect-of-covid-19-for-consumers-of-flowers-and-plants> (letöltés ideje: 2023. június 8.). A felmérés idején Németországban nem volt karantén, míg az Egyesült Királyságban teljes, Hollandiában és Franciaországban részleges lezárások voltak.

szókészlete (LÉNÁRT, 2021, 297.) is azt mutatta, hogy az otthonlét alatt sokan kezdtek kertészkedésbe. E Skandináviában, Németországban, Ausztriában és Svájcban, sőt Európán kívül, Kínában vagy Ausztráliában is jól dokumentált cocooning-trendet, divatjelenséget⁵⁹ Magyarországon egy, a Plante által készített felmérésen túl⁶⁰ a Néprajzi Múzeum *karanténtárgy*-gyűjtése is igazolta (BAKOS – FOSTER, 2022, 197.).⁶¹

Bár az elemzők egy része azonos állásponton van azt illetően, hogy Portugáliában, Spanyolországban, illetve a kelet-európai államokban, így Romániában is kevésbé volt jellemző a növényi környezetre való összpontosítás,⁶² mégis, még ha kisebb mértékben is, de nagyjából hasonló tendenciák mutatkoztak a virágok iránti kereslet növekedésében. Mindezt az udvarfalvi virágtermelők kiválóan kiaknázták. Itt is érvényes a tanulmány egyik alap gondolata, azaz, hogy a karanténhelyzet a mindennapi gyakorlatok szintjén jelentős változást eredményezett, és számos kulturális viselkedésmintát hozott létre. Az, hogy 2020-ban Marosvásárhely-⁶³ vagy Maros megye-, Erdély-, netán Románia-szerte is egyre több lett a beltéri növény, egyre nagyobb az ezekre való kereslet, a távmunka, a kijárási korlátozások, az online oktatás, a virtuális alkalmak (hibrid konferencia, zoom-fitnesszóra, live-jóga, online istentisztelet stb.) térhódításával áll kapcsolatban. Mivel jóval több időt töltöttünk otthon, a kényszerű otthonlét alatt a képernyők előtt töltött idővel (az ún. képernyőidővel) egyenes arányban nőtt az igény a lakások, szobák, belső terek zöldebbé tételére is.⁶⁴ Ennek köszönhetően lendült fel az ún. balkon-, erkély- és teraszkertészkedés.⁶⁵ Hirtelen fokozott

⁵⁹ Az otthonok növényekkel és egyéb elemekkel való dekorálására irányuló trend megnevezése. Vö. például: <https://www.paysalia.com/en/blog/expertise/future-ornamental-horticulture-industry-after-covid-19-crisis> (letöltés ideje: 2023. június 8.).

⁶⁰ Tízből kilenc válaszadó mondta, hogy legalább egy új szobanövényt szerzett be a járvány idején. A megkérdezett 1795 személy 13,5%-a vallotta, hogy kifejezetten a koronavírus megjelenése óta vált növényrajongóvá. Vö. <https://plantebudapest.com/novenygondozas/szobanoveny-dzsungelek-a-koronavirus-idejen/> (letöltés ideje: 2023. június 8.).

⁶¹ Sokatmondó, hogy bár a kezdeményezők a karanténtárgygyűjtést nem tekintik reprezentatívnak, mégis a felhívásra beérkezett tárgyak lehetőséget adtak a rendszerezésre, s a muzeológusok által felállított kategóriák között (maszkok stb.) a „kertészeti tárgyak” is megtalálhatóak voltak. (Bakos Áron szóbeli közlése, 2021; Vö. még Bakos Áron, Foster Hannah, Hajdu Ágnes és Szeljak György 2021. október 15-én elhangzott közös előadása Kolozsváron, a *Járvány-lét-helyzetek. A Covid-19 világjárvány hatása a mindennapokra és a társadalomkutatásra* konferencián, *#karanténtárgyak: reflexiók egy online gyűjtőkampányra* címmel).

⁶² Vö. például: <https://www.paysalia.com/en/blog/expertise/future-ornamental-horticulture-industry-after-covid-19-crisis> (letöltés ideje: 2023. június 8.).

⁶³ 2020–2021-ben Marosvásárhelyen kérdeztem meg strukturálatlan interjúk keretében több olyan személyt, akik a járványidőszakban udvarfalvi dísnövénytermelőktől vásároltak, és otthonukban hobbikertészkedni kezdtek.

⁶⁴ A Magyar Turisztikai Ügynökség által évtizedek óta szervezett *Virágos Magyarország* verseny 2020 kora nyarán *Virágos balkonok, virágos kertek* címmel hirdették meg „idén egy kicsit más-képp” jelmonddal, melyre közel 2500 pályázó jelentkezett. Vö. <https://viragosmagyarorszag.hu/hirek/keressuk-a-legviragosabb-balkonokat-es-kerteket> (letöltés ideje: 2023. június 8.) és <https://viragosmagyarorszag.hu/hirek/megtalaltuk-az-orszag-legszebb-balkonjait-es-kertjeit-1461> (letöltés ideje: 2023. június 8.).

⁶⁵ Vö. <https://balconygardenweb.com/upcoming-2021-gardening-trends-that-you-must-check-out> (letöltés ideje: 2023. június 6.). Akinek kertje is volt, több időt tölthetett a járványidőszak alatt annak gondozásával, mint azelőtt bármikor. E trendhez, „kertészkedési bummm”-hoz kapcsolódik

igény mutatkozott a dísznövényeknek éppen arra a „belvárosi” (DÁNYÁDI, 2019) kategóriájára (szobanövényekre, ámpolnanövényekre, kandelábertvirágokra, dézsás, balkonládás növényekre, szőnyegágyi növényekre, vályúvirágokra stb.), amelyek termesztésében az udvarfalviak korábban is kiemelkedőnek, specialistának számítottak.

A koronavírus-járvány idején e növénykategóriák iránti fokozott fogyasztói igény, melyet az udvarfalvi termelők korán felismerve, hatékonyan tudtak kamatoztatni, több impulzusból fakadt. A romániai szociológusok egybehangzó véleménye szerint a tartós otthon tartózkodás negatívan befolyásolta az életminőséget,⁶⁶ ezért „sokan elkezdtek kertészkedni, megművelték eddig parlagon hevert kertjüket, a teraszt hasznos növényekkel népesítették be” (T. VERESS, 2020, 8.). Az ingatlanpiac elemzői szerint a járvány első hullámának vége fele érezhetően megnőtt az érdeklődés az udvarral rendelkező családi házak, az erkéllyel rendelkező panel- és tömbházlakások iránt (JAKAB – VAJDA, 2022, 16.). Egy néhány négyzetméteres balkonnak vagy egy kisebb növény elültetésére alkalmas, néhány négyzetcentiméteres ablakpárkánynak is kiemelt jelentősége lett ebben az időszakban. A potenciális virágvásárlók számára vonzónak mutatkozott az a lehetőség, hogy a világ egy részét átalakíthatják, uralkodhatnak fölötte, személyes elképzeléseik szerint formálhatják, még ha esetenként csak egy ablakpárkányról is volt szó. E hamis kontrollérzet éppen egy olyan időszakban vált dominánssá, amikor úgy tűnt, hogy még egy aprócska vírus fölött sem képes az ember ellenőrzést gyakorolni, uralkodni. A kertészkedés ugyanakkor egyfajta kifejezőeszköz, a kreativitás kiteljesedésének eszközévé vált, a kötelező otthoni feladatok (a home office, a távoktatás stb.) mellett egy másfajta, saját akaratból végzett otthoni önkéntes munkalehetőséggé. Emellett unaloműzéseként is szolgált, az emberek ráértek gondoskodni a növényekről, hisz több szabadidő állt rendelkezésükre (BULGARI ET AL., 2021).

Az otthoni hobbikertészkedés közeledést jelentett a fizikai valósághoz, miközben az online térben zajló alkalmak mindig valamiféle távolodást jelentettek attól. Abban az időszakban, amikor a kézfogás, az ölelés tiltott volt, a „kert”, a növény némiképp pótolta, helyettesítette a hiányzó fizikai kontaktusokat (szociális hatás). Abban az időszakban, amikor a digitális eszközök használatához általában a magány, az ürességérzet is társult, és az emberek hajlamosak voltak depresszióssá, remény- és/vagy célvesztetté válni, a kertészkedés, növénygondozás rekreációs (GÖSI, 2020, 35.), terápiás módszerrel⁶⁷ vált a fe-

azoknak a cikkeknek a megjelenése interneten, amelyek különböző szakmai tanácsokat adtak a karanténkertészkedőknek, s e cikkeket, posztokat, oktatóvideókat ugyanabba a kategóriába sorolom alapüzenet szempontjából, mint azokat a cikkeket, posztokat, videókat, mémeket, aforizmákat, szövickeket, vicceket, amelyek a világiárvány ideje alatt arról szóltak, hogy a természet hogyan hódítja vissza azt, ami korábban az „övé” volt, miként tisztulnak meg csatornák, tavak, tengerek a káros emberi tevékenység beszűntetésének hatására stb. Mind az otthoni kiskert, a beültetett erkély és az ablakpárkány, mind pedig a természet tényeréséről szóló „hamis” tartalmak ugyanazt az ideálvilágot, vágyott paradicsomi állapotot villantották fel, amit az emberek az otthonaikba zárva, járvány által fenyegetve szerettek volna elérni.

⁶⁶ Lásd például Ciprian Ifimoaei szociológus ide vonatkozó értékelését: <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/consecinte-sociale-ale-pandemiei-de-covid-19-2012210.html> (letöltés ideje: 2023. május 30.).

⁶⁷ Erről bővebben lásd az American Horticultural Therapy Association összefoglalóját *How flowers can help during the coronavirus pandemic* címmel: <https://www.ahta.org/assets/docs/2020/Flowers%20and%20Covid%2019.pdf> (letöltés ideje: 2023. június 8.).

szültség, az idegesség levezetésére. Bizonytalan időszakokban a kertészkedésnek ugyanis bizonyítottan szorongáscsökkentő hatása van, rejtett vágyat fejez ki, hogy mégiscsak tarozunk valahová, egészségesek lehetünk a betegséggel szemben stb. (terápiás hatás).⁶⁸

Jellemző volt ugyanakkor e járványidőszakra, hogy a korábban felhagyott kiskertek, családi birtokok is növényekkel, virágokkal teltek meg.⁶⁹ Felértékelődött a vidék szerepe, hiszen „ha van internet, távmunka, napi google meet, zoom stb. kapcsolat, akkor a [...] kertművelés-termesztésben lét előnyei nyilvánvalóak” (GAGYI, 2021, 41.).

A felsoroltak fényében válik tehát érthetővé és értelmezhetővé számunkra, hogy bár globálisan a dísznövénysektor megsínylette a járványidőszakot, lokálisan, az udvarfalvi termelők – a kezdeti bizonytalansági helyzeten, az *árvácskaszezonon* túllépve, a nemzetközi nőnap köré szerveződő kora tavaszi *primulaszezon* bevételeivel – miként tudtak sikeres, nyereséges szezont zárni, és miért érezhettek közösségi készletet később arra, hogy mindezért egy hálaadó ünnepséget szervezzenek. Csak feltételezem, hogy a fogyasztók, vásárlók fokozott érdeklődése és a szoba-, ámpolna-, kandeláber-, dézsás-, balkonládás-, szőnyegágyi-, vályúnövényekre való kereslet fokozott növekedése nélkül, valamint egy időben jobban elhúzódó karanténintézkedéssel – hollandiai és más európai termelőkhez hasonlóan – már maguk sem tudtak volna életképes választakat találni. Esetükben az akarat mellett a lehetőségek is adottak voltak tehát a rugalmas alkalmazkodásra, a rezilienciára.

Záró gondolatok

Számos, a járványhoz köthető viselkedésminta, érintkezési forma, kulturális produktum élte túl az udvarfalvi virágtermesztők körében az azt létrehozó kontextust, tartósan beépülve a mindennapokba.⁷⁰ Az eset felvillantása, bemutatása kapcsán, összegzés helyett két dologra kívánom felhívni a figyelmet:

- 1.) Jared Diamond történész szerint korunk legnagyobb „hóhéraiként” a járványok és háborúk döntően befolyásolják a globális és lokális történelmek alakulását (DIAMOND, 2001, 196–197).⁷¹ A mindennapi gyakorlatoknak és az őket szabályozó, lehetővé tevő sémáknak, forgatókönyveknek nagyobb részét más, korábbi járványokban és háborús krízishelyzetekben is alkalmazták.⁷² Gyakorlatilag most is ugyanazok a kulturális válaszok és viselkedésformák termelődtek újra. Az ezzel

⁶⁸ Vö. például: HALLER – KRAMER ed., 2006; HALLER – CAPRA ed., 2016; HALLER – KENNEDY – CAPRA ed., 2019.

⁶⁹ Az ún. nosztalgia-kertészkedésről, nehéz időkben a nosztalgiából végzett közösségi és önkéntes kertészkedésről lásd Alice Walker esszéjét: WALKER, 1983. A címadó írás eredetileg már 1972-ben megjelent.

⁷⁰ Lásd például a bannereket, molinókat, utcanévtáblákat, vagy éppen az online felületek napjainkig tartó használatát az idősebb virágtermelők körében.

⁷¹ Tamás Dénes szociológus a járványokon és háborúkon kívül a természeti katasztrófákat is e sorban említi (TAMÁS, 2021, 47.).

⁷² A világháborúk idején fellendülő magyarországi dísznövény-kereskedelemről, államilag is támogatott utcai, piaci virágárusításról lásd például: NAGY, 2022, 482–483, 498, 526, 528–529.

foglalkozó publikációkban⁷³ általában *impulzusnak* (*impulse*) nevezik azt a késztetést, hogy nehéz időkben az emberek tömegesen kertészkedni kezdenek, és megnő az igény különböző növénykategóriák iránt, sőt esetenként, az emberiség bizonyos válságos időszakában ún. globális kertészkedési bummokról is beszélhetünk. A tanulmány bevezető részében is hivatkozott társadalomkutatók egybehangzó véleménye szerint a különbség a koronavírus-járvány esetében „csak” az volt a pestis-, kolera- vagy épp a spanyolnátha-járványokhoz képest, hogy államok és intézményeik szintjén ilyen mértékű és ilyen hosszú ideig tartó, elhúzódó, ellenőrzött válságkezelő korlátozásokra nem volt még a történelemben példa.⁷⁴

- 2.) Az utóbbi két-három évben nagyon sokat cikkeztek a koronavírus-járvány Romániára és ezen belül az erdélyi magyar közösségekre gyakorolt hatásáról. Sokféle megközelítés lehetséges (GERGELY, 2021, 105.). A kialakult diskurzusban e globális jelenségről egyfajta negatív mítoszt kezdtek forgalmazni a médiumok.⁷⁵ Kevés olyan írást olvasni ebben a témában, amely felvállalná azt a fajta megközelítési módot, amely a kérdéskör esetleges pozitív vetületeit, konstruktív elemeit, potenciáljait veszi számba, és a felsorolt pozitívumokat is általában csak „mellékhatás”-nak nevezi.⁷⁶ A járványhelyzet kiélezte, megnehezítette a cselekvési, döntési helyzeteket, új, hatékonyabb szempontokat, értékeket érvényesített (TAMÁS, 2021, 47–48.), e hatások azonban korántsem járulékosak, mellékesek, és még kevésbé mellőzendők vagy lényegtelenek. Az udvarfalvi virágtermelők közösségének példáján is azt láthatjuk, hogy egy új helyzet, és tulajdonképpen bármilyen válságos állapot, kedvező változást is hozhat a közösségek életében. Bármely krízis-, szükség- vagy kényszerhelyzetben egy közösség tagjai szinte ösztönösen, de jórészt tudatosan is igyekezhetnek innovatív válaszok keresésével megoldást találni a problémáikra. Kultúrakutatókként tehát nemcsak a krízist magát kell látnunk, hanem egy olyan *kulturális választóvonalat* (NAGY, 2013), amelyről legalább két irányba lehetséges az elmozdulás. A döntés első körben az egyének, illetve a lokális kisközösségek kezében van, de az egyik út mindig a válságban rejlő lehetőségek felfedezése, kihasználása, a rendelkezésre álló értékek, lehetőségek, erőforrások közösségi újraértékelése és hasznosítása, a reziliens válaszok megtalálása lesz.⁷⁷

⁷³ A témáról született számtalan tanulmány és kötet közül lásd például: HARRISON, 2015; SNOW, 2018.

⁷⁴ Vö. még: JAKAB – VAJDA, 2022, 17.

⁷⁵ Vö. például *A koronavírus Erdélyben* felmérés következtetéseit: <http://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/a-koronavirus-erdelyben-i/48> (letöltés ideje: 2023. június 8.).

⁷⁶ Lásd például Gergely Orsolya tanulmányát *A világjárvány pozitív mellékhatásai* címmel (GERGELY, 2021).

⁷⁷ Lovas Kiss Antal szerint a lokális társadalmi reziliencia egyéni szintekről induló, de települési-térségi szintű hatással bíró folyamat. Vö. a budapesti BTK Néprajztudományi Intézet Társadalomnéprajzi Osztálya által 2023. május 25-én, *Társadalmi és kulturális reziliencia a Kárpát-medencében* címmel szervezett tudományos konferencián megtartott előadását (*Határon átvélő térségi szintű társadalmi reziliencia*).

Képmelléklet

1–2. kép Félintenzív és intenzív fóliasátras kis- és nagyüzemi virágtermesztés Udvarfalván. Fényképek: Nagy Zsolt, 2018

3. kép Kiskerti fűtött fóliás virágtermesztés Udvarfalván. Fénykép: Nagy Zsolt, 2021

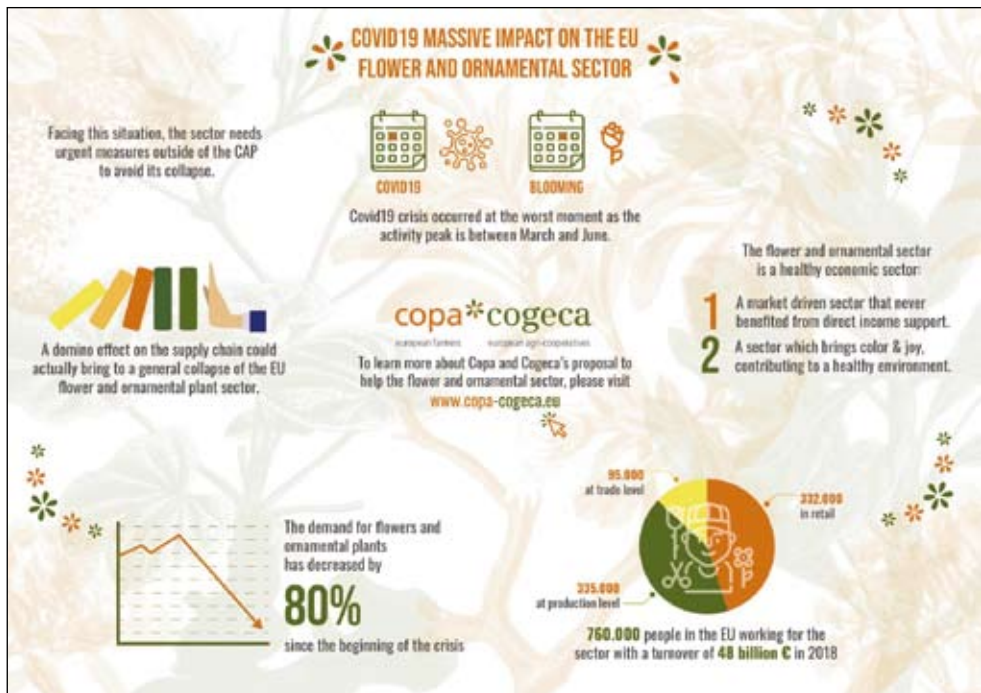
4. kép Dísznövénytermesztést szolgáló szolárok, szérák látványa Udvarfalván, a település fölé emelkedő temetőkerthi dombtól nézve (háttérben a Maros árterülete). Fénykép: Nagy Zsolt, 2021

5. kép Dísznövénytermesztést szolgáló fóliasátrak a Maros árterületén, Udvarfalva határában. Fénykép: Nagy Zsolt, 2019

6. kép Dísznövénytermesztést szolgáló fóliasátrak az egykori – filoxéra által kipusztított – szőlőültetőkön, Udvarfalva határában (ma Várhegy részeként). Fénykép: Nagy Zsolt, 2019

7. kép A dísznövénytermesztők 2020-as tavaszi helyzetét bemutató, Copa-Cogeca (Európai Gazdálkodók és Európai Termelőségvetkezetek) által készített infografika. Forrás: <https://www.facebook.com/copacogecaEU/photos/pb.100063622207874.-2207520000./2597888070480130/?type=3> (letöltés ideje: 2023. június 4.)

8. kép „Többmillió virág kerül a szemétkbe Hollandiában” – a világsajtót bejáró megdöbbentő képsorok egyike 2020. március 20-án (az AFP News Agency felvétele). Forrás: https://www.youtube.com/watch?v=ZesOc_-JKR4&ab_channel=AFPNewsAgency (letöltés ideje: 2023. június 4.)

9–10. kép Hagyományos, általános utcakép Udvarfalván: dísznövények hiánya, fiatal gyümölcsfák és zöldséges ágyások a járdák mentén. Fényképek: Nagy Zsolt, 2021

11–14. kép Utcaképváltozások Udvarfalván a karantén időszakában (megjelennek a dísznövények) és a járványügyi korlátozások végén (ismét eltűnnek a dísznövények).

Fényképek: Páll Enikő és Nagy Zsolt, 2020 és 2021

15. kép A járványidőszak alatt nyitott új utcák egyike Udvarfalva és Marosszentanna határában: „Str[ada]. Panseluțelor [= Árvácska] utca”. Fénykép: Nagy Zsolt, 2021

16. kép „Virágot vásárolj, ne vécépapírt” – a holland virágtőzsdén tulipánokból kialakított óriásüzenet. Forrás: <https://www.facebook.com/watch/?v=239151310551548> (letöltés ideje: 2023. június 4.)

17. kép „Viszlát jövőre” – holland tulipánföldeken kialakított óriásüzenet. Forrás: <https://www.facebook.com/dutchdaffodils/photos/a.580130588801049/1553026681511430/?type=3> (letöltés ideje: 2023. június 4.)

18. kép „Engedd a reményt virágozni” – dísznövényekből kialakított óriásüzenet az Egyesült Királyságban. Forrás: https://www.flowercouncil.co.uk/sites/default/files/bbh_let_hope_bloom_mainkv_horizontaal_1.jpg (letöltés ideje: 2023. június 4.)

19. kép „Bizzál” – árvácskából ültetett üzenet Udvarfalván, a Szőlő utcában (strada Viilor) a karantén idején. Fénykép: Páll Enikő, 2020

20–21. kép A Virág Napja ünnepi hálaadó istentisztelet Udvarfalván, a világjárvány idején: az esemény plakátja (Nagy Zsolt gyűjtése, 2021) és a virágokkal feldíszített templom. Fénykép: Szász Béla, 2021

22. kép A potenciális nagybani vásárlóknak (angrósoknak) eladó dísznövényt jelző nyitott kapu és kerítés mellé helyezett növény. Fénykép: Nagy Zsolt, 2021

23–26. kép A potenciális nagybani vásárlóknak (*angrósoknak*) eladó dísznövényt jelző táblák, molinók, bannerek („Virágok hátul”, „Virágházak”, „Engedéllyel rendelkező virág- és dísznövénytermelő” stb.). Fényképek: Nagy Zsolt, 2021

Irodalom

- ACHARYA, Anil Kumar – SHRESTHA, Kumar Kasaju – TAMANG, Janga Bahadur – PUN, Umed
 2021 Impact of COVID 19 on Floriculture Industry of Nepal. In: [szerk. n.]: *Proceeding of 12th National Horticulture Seminar*. 169–175. Kathmandu, Nepal Horticulture Society.
- BAKK Miklós – GAGYI József (szerk.)
 2021 *Minden másképp...?* (Sapientia Könyvek, Társadalomtudományok) Kolozsvár, Scientia Kiadó.
- BAKÓ Rozália Klára
 2021 E-világok. In: BAKK Miklós – GAGYI József (szerk.): *Minden másképp...?* (Sapientia Könyvek, Társadalomtudományok) 95–104. Kolozsvár, Scientia Kiadó.
- BAKOS Áron – FOSTER Hannah Daisy
 2022 Gyűjtés a koronavírus idején. Módszertani és muzeológiai reflexiók egy tematikus múzeumi gyűjtőkampányra. In: JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András (szerk.): *Járvány-lét-helyzetek. A Covid19-világjárvány hatása a mindennapokra és a társadalomkutatásra*. (Kriza Könyvek, 49.) 189–203. Kolozsvár – Budapest, Kriza János Néprajzi Társaság – Néprajzi Múzeum.
- BALATONYI Judit
 2022 Szerelem a koronavírus idején. Innováció és hagyomány a karanténesküvők világában. In: JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András (szerk.): *Járvány-lét-helyzetek. A Covid19-világjárvány hatása a mindennapokra és a társadalomkutatásra*. (Kriza Könyvek, 49.) 117–134. Kolozsvár – Budapest, Kriza János Néprajzi Társaság – Néprajzi Múzeum.
- BALÁZS Géza
 2021 A koronavírusról szóló beszéd (nyelv és folklór). In: KOVÁCS László (szerk.): *Globális kihívás – lokális válaszok. A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai*. 229–240. Budapest – Szombathely, Magyar Szemiotikai Társaság – Savaria University Press.
- BALOGH Balázs
 2003 *Gazdák és zsellérek. Gazdálkodási stratégiák Tápon*. (Néprajzi Tanulmányok) Budapest, Akadémiai Kiadó.
 2009 Egy férfigeneráció sorsa Tápon a tévesztéstől napjainkig. In: HOPPÁL Mihály (főszerk.) – BERTA Péter (szerk.): *Ethno-Lore XXVI. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve*. 289–325. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézet.
- BULGARI, Roberta – PETRINI, Alice – COCETTA, Giacomo – NICOLETTO, Carlo – ERTANI, Andrea – SAMBO, Paolo – FERRANTE, Antonio – NICOLA, Silvana
 2021 The Impact of COVID-19 on Horticulture: Critical Issues and Opportunities Derived from an Unexpected Occurrence. *Horticulturae*, 7, 124, 1–17.
<https://doi.org/10.3390/horticulturae7060124>

CHETAN, K. – YOGISH, S. N.

2020 Covid19 – Impacts on the Indian Floriculture. *RSP Science HUB*, 2, 9, 80–84. <https://doi.org/10.47392/irjash.2020.164>

DÁNYÁDI Sára

2019 *Belvárosi növényvilág*. Budapest, Corvina Kiadó Kft.

DIAMOND, Jared

2001 *Háborúk, járványok, technikák. A társadalom fátumai*. Budapest, Typotex Kiadó.

FOKASZ Nikosz – KISS Zsuzsanna – VAJDA Júlia (szerk.)

2020 *Koronavírus idején*. (Replika e-könyv) Budapest, Replika Alapítvány.

GAGYI József

2021 Hiedelem, tudás, jövő. In: BAKK Miklós – GAGYI József (szerk.): *Minden másképp...?* (Sapientia Könyvek, Társadalomtudományok) 17–45. Kolozsvár, Scientia Kiadó.

GAIKWAD, Rupendra, dr. – TAMBE, Prakash

2021 The Effect of Lockdown on the Global Floriculture Industry. *Sambodhi*, 44, 1, 63–68.

GERGELY Orsolya

2021 A világvárvány pozitív mellékhatásai. In: BAKK Miklós – GAGYI József (szerk.): *Minden másképp...?* (Sapientia Könyvek, Társadalomtudományok) 105–114. Kolozsvár, Scientia Kiadó.

GOFFMANN, Erving

1991 *Asylums. Essay on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. London, Penguin Books Ltd.

GÓSI Zsuzsanna

2020 Rekreáció a korlátozások alatt. In: FOKASZ Nikosz – KISS Zsuzsanna – VAJDA Júlia (szerk.): *Koronavírus idején*. (Replika e-könyv) 29–36. Budapest, Replika Alapítvány.

GÓSI Zsuzsanna, dr. – MAGYAR Márton, dr.

2020 „Karantén” kultúra Magyarországon. „Quarantine” culture in Hungary. *Recreation*, 10, 2, 40–42. DOI: 10.21486/recreation.2020.10.2.6

HALLER, Rebecca L. – CAPRA, Christine L. (ed.)

2016 *Horticultural Therapy Methods. Connecting People and Plants in Health Care, Human Services, and Therapeutic Programs*. (Second edition) Boca Raton, CRC Press.

HALLER, Rebecca L. – KENNEDY, Karen L. – CAPRA, Christine L. (ed.)

2019 *The Profession and Practice of Horticultural Therapy*. Boca Raton, CRC Press.

HALLER, Rebecca L. – KRAMER, Christine L. (ed.)

2006 *Horticultural Therapy Methods. Making Connections in Health Care, Human Service, and Community Programs*. Boca Raton, CRC Press.

HANNIGAN, Aysegül – YAZICI, Kubra

2021 The Economic Effects of the COVID-19 Pandemic on Ornamental Plants Sector in Turkey. In: DURSUN, Şükrü – AYTURAN, Zeynep Cansu (ed.):

Proceeding Book of International Symposium for Environmental Science and Engineering Research. 173–177. Tirana, ISESER.

HARRISON, Marcus

2015 *Plants and the Plague. The Herbal Frontline.* Lostwithiel, [magánkiadás].

JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András

2022 Karanténkultúra és járványlét. A pandémia hatása a mindennapokra. In: UŐK (szerk.): *Járvány-lét-helyzetek. A Covid19-világjárvány hatása a mindennapokra és a társadalomkutatásra.* (Kriza Könyvek, 49.) 7–23. Kolozsvár – Budapest, Kriza János Néprajzi Társaság – Néprajzi Múzeum.

JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András (szerk.)

2022 *Járvány-lét-helyzetek. A Covid19-világjárvány hatása a mindennapokra és a társadalomkutatásra.* (Kriza Könyvek, 49.) Kolozsvár – Budapest, Kriza János Néprajzi Társaság – Néprajzi Múzeum.

KINDA István

2011 *Hagyományok béklyójában. Tanulmányok a falusi életmódok és kényszerstratégiák témaköréből.* Sepsiszentgyörgy – Kolozsvár, Székely Nemzeti Múzeum – Kriza János Néprajzi Társaság.

2017 *Kontrasztok. Gazdálkodási minták két székelyföldi régióban.* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság – Székely Nemzeti Múzeum.

KIS Diána – BANA Tibor

2021 Intézkedések a koronavírus-járvány ellen Ausztriában, Magyarországon és Romániában. In: KOVÁCS László (szerk.): *Globális kihívás – lokális válaszok. A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai.* 37–48. Budapest – Szombathely, Magyar Szemiotikai Társaság – Savaria University Press.

KISS Zoltán

2002 Magánvállalkozók és hagyományos értékrend. In: SZILÁGYI Miklós (szerk.): *Utak és útvesztők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999.* 89–108. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ.

KOVÁCS Éva – TAKÁCS Judit

2020 Látjuk-e, mi jön? A koronavírus-járvány hatása a magyar társadalomra és társadalomkutatásra. *Socio.hu*, 10, 2, 95–211.

KOVÁCS László (szerk.)

2021 *Globális kihívás – lokális válaszok. A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai.* Budapest – Szombathely, Magyar Szemiotikai Társaság – Savaria University Press.

KOVÁCS László – SZŐKE Viktória (szerk.)

2022 *Két év új normalitás. A koronavírus-járvány (Covid19) gazdasági és társadalmi hatásai.* (Societas et Oeconomia) Szombathely, Savaria University Press.

LÉNÁRT István

2021 Karanténykedünk: a karanténdepitől a karanténszegig – avagy hogyan tükröződnek tevékenységeink a koronavírus-járvány idején alkotott szóösszetételekben. In: Kovács László (szerk.): *Globális kihívás – lokális válaszok.*

A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai. 291–302. Budapest – Szombathely, Magyar Szemiotikai Társaság – Savaria University Press.

MASSEY, Tom

2023 *Resilient Garden. Sustainable Gardening for a Changing Climate.* London, Dorling Kindersley Ltd.

MÁTÉ-TÓTH András

2020 Krízis, vagy amit akartok. In: FOKASZ Nikosz – KISS Zsuzsanna – VAJDA Júlia (szerk.): *Koronavírus idején.* (Replika e-könyv) 95–99. Budapest, Replika Alapítvány.

NAGY Zsolt

2013 A krízishelyzet mint kulturális választóvonal (két megjegyzés a vélt/valós gazdasági válság erdélyi magyar közösségekre gyakorolt hatásáról). *Kefir*, [évf. n.], 19, 6.

2020 Parasztkertektől a nagyüzemi (virág)termesztésig – gazdasági modellek, stratégiák és gyakorlatok a 21. században a Maros megyei Udvarfalván. In: JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András (szerk.): *Ruralitás és gazdasági stratégiák a 21. században.* (Kriza Könyvek, 47.) 119–131. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.

2021a Műkertészek, kertész-vállalkozók a 19–20. századi Marosvásárhelyen. In: BEREKMÉRI Árpád Róbert – LÁSZLÓ Lóránt – PÁLL-ANTAL Sándor – SEBES-
TYÉN Mihály – SIMON Zsolt (s.a.r.): *A Maros megyei magyarság történetéből V.* 101–127. Marosvásárhely, Mentor Könyvek Kiadó.

2021b A magyar népi dísznövénykultúra kutatásának története. In: KESZEG Vilmos – SZAKÁL Anna (szerk.): *Újabb tanulmányok a romániai magyar néprajzkutatásról.* (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 29.) 205–252. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.

2021c Néprajzi kutatásterületek, határterületek és társtudományok hozzájárulása a magyar népi dísznövénykultúra megismeréséhez. In: KESZEG Vilmos – SZAKÁL Anna (szerk.): *Újabb tanulmányok a romániai magyar néprajzkutatásról.* (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 29.) 253–294. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.

2022 Kiegészítések a magyar népi dísznövénykultúra kutatásának történetéhez (a 20. század első felében körvonalazódott legfontosabb taxonközpontú vizsgálatok néprajzi vonatkozásai). In: KESZEG Vilmos – NAGY Zsolt – SZAKÁL Anna (szerk.): *Néprajzi kutatás- és tudománytörténeti tanulmányok.* (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 30.) 477–533. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.

NISTOR Laura – GERGELY Orsolya – SÁNTHA Ágnes – TELEGDY Balázs

2020a Everything Changes... More or Less. Opinions about the Post-Pandemic World among Ethnic Hungarians from Transylvania (Romania). *Acta Universitatis Sapientiae – Social Analysis*, 10, 1, 57–76.
<https://doi.org/10.2478/ausoc-2020-0003>

- 2020b *Erdélyi mindennapok egy vilá járvány idején. Online kérdőíves közvélemény-kutatás erdélyi magyarok körében a COVID-19 járvány kontextusában (2020. április 16–26.)*. Kolozsvár, Presa Universitară Clujeană.
- PÉNTEK János – SZABÓ Attila
1985 *Ember és növényvilág. Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- PETI Lehel – SZABÓ Árpád Töhötöm
2006 Az átmenet válságtünetei: individuális és közösségi társadalmak. Előszó helyett. In: UŐK (szerk.): *Agrárörökség és specializáció a Kis-Küküllő mentén*. 7–16. Kolozsvár, Nis Kiadó.
- PINTÉR Dániel Gergő
2021 Business unusual: a COVID19-járvány válságkommunikációs és krízismanagement aspektusai. In: Kovács László (szerk.): *Globális kihívás – lokális válaszok. A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai*. 79–104. Budapest – Szombathely, Magyar Szemiotikai Társaság – Savaria University Press.
- SCHWARZ Gyöngyi
2002 A soltvakerti szőlő- és bortermelők megélhetési stratégiái a kilencvenes években. In: SZILÁGYI Miklós (szerk.): *Utak és útvesszők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999*. 35–64. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ.
- SNOW, Lalage
2018 *War Gardens. A Journey Through Conflict in Search of Calm*. London, Quercus Publishing.
- SZABÓ Á[rpád]. Töhötöm
2004 Stratégiakeresés és alkalmazkodás. *Korunk*, 15, 12, 99–103.
2009 *Kooperáló közösségek. Munkavégzés és kapcsolatok a falusi gazdaságokban*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- SZABÓ Piroska
2002 A közös tudás és az egyéni kvalitások motívumai a jelenkori zombói kisüzemek működtetésében. In: SZILÁGYI Miklós (szerk.): *Utak és útvesszők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999*. 75–88. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ.
- SZABÓ T. [E.] Attila
1995 Növényi házkörnyezet-kutatás (aedobotanika és „in situ” génmegőrzés). Előtanulmány az etnobotanika és népi építészet kérdésköréhez. In: CSERI Miklós (szerk.): *A Nyugat-Dunántúl népi építészete (A Velemben, 1995. május 29–31-én megrendezett konferencia anyaga)*. 509–536. Szentendre – Szombathely, Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Szombathelyi Savaria Múzeum.
- SZŐKE Viktória
2021 A koronavírus hatása mezőgazdasági vállalkozások tevékenységére. In: Kovács László (szerk.): *Globális kihívás – lokális válaszok. A koronavírus*

(Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai. 105–114. Budapest – Szombathely, Magyar Szemiotikai Társaság – Savaria University Press.

SZŐKE Viktória – KOVÁCS László

2022 A koronavírus-járvány hatása mezőgazdasági (növénytermesztő) vállalatok működésére. In: KOVÁCS László – SZŐKE Viktória (szerk.): *Két év új normalitás. A koronavírus-járvány (Covid19) gazdasági és társadalmi hatásai.* (Societas et Oeconomia) 121–134. Szombathely, Savaria University Press.

TAMÁS Dénes

2021 Járványetika: kihívások és dilemmák. In: BAKK Miklós – GAGYI József (szerk.): *Minden másképp...?* (Sapientia Könyvek, Társadalomtudományok) 47–55. Kolozsvár, Scientia Kiadó.

T. VERESS Éva

2020 *A kincses város kertjei és boldog emberei.* Kolozsvár, Művelődés.

VAJDA, András

2020 Museums and Online Spaces. The Society-Building Role of the Museums during the Pandemic. *Acta Universitatis Sapientiae – Communicatio*, 7, 1, 42–53. DOI: 10.2478/auscom-2020-0004

2021 A múzeumok és online terek. A múzeum társadalomépítő szerepe a járvány idején. In: BAKK Miklós – GAGYI József (szerk.): *Minden másképp...?* (Sapientia Könyvek, Társadalomtudományok) 69–79. Kolozsvár, Scientia Kiadó.

VERES Péter

2021 A napi fogyasztási cikkek vásárlási szokásainak vizsgálata a koronavírus-járvány idején. In: KOVÁCS László (szerk.): *Globális kihívás – lokális válaszok. A koronavírus (Covid19) gazdasági és társadalmi összefüggései és hatásai.* 115–141. Budapest – Szombathely, Magyar Szemiotikai Társaság – Savaria University Press.

VINCZE Mária – BÍRÓ Boróka-Júlia

2011 Primer ágazatok: mezőgazdaság és vidékfejlesztés. In: BENEDEK József (szerk.): *Románia. Tér, gazdaság, társadalom.* 243–288. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó.

WALKER, Alice

1983 *In Search of Our Mothers' Garden: womanist prose.* San Diego, Harcourt Brace Jovanovich.

ZSOLT NAGY

PLANT-DEMIC. A COMMUNITY OF ORNAMENTAL
HORTICULTURE ALONG THE MAROS (MURES) RIVER DURING
THE COVID-19 PANDEMIC

On March 24, 2020, the international flower trade association Union Fleurs issued a statement on the situation of the ornamental plants sector hit by the Covid-19 crisis. In a study published in April 2020, Copa-Cogeca (European Farmers and European Agri-Cooperatives) echoed the findings of the above-mentioned international flower trade association, stating that the flower and ornamental plants sector was the agricultural sector most impacted by the coronavirus in the EU, as in most Member States, including Hungary and Romania, there was a historical drop in demand and consumption of almost 80%, and unfortunately the virus hit at the worst possible time, as the spring season would have been the peak period for ornamental horticulturalists. In my case study, I examine the flower growers of Udvarfalva (Curteni), a settlement in the Mures region of Transylvania. How has this global phenomenon caused by the coronavirus manifested itself locally in a settlement where nearly 60 families make their living from growing and selling ornamental plants? Has this community been able to maintain its territorial/regional competitiveness? Have the people of Udvarfalva joined the group of producers known in economic anthropology as farmers who chose to *halt and wait*, or did they find a quick and resilient response to the obstacles they encountered? How did this crisis become an identity-shaping factor in their lives?

The pandemic has also exacerbated the situation in Udvarfalva, made it more difficult to act and make decisions, and has brought new perspectives and values into play. The example of the florist community of Udvarfalva shows that a new situation, and indeed any crisis, can bring about positive changes in the lives of communities. In any crisis, emergency, or exigency, members of a community may almost instinctively, but mostly also consciously, seek innovative responses to their problems. One way is to discover and exploit the opportunities inherent in a crisis, communally re-assessing and utilizing the available values, opportunities, and resources, and finding truly resilient responses.

Keywords: ornamental horticulture, Covid-19 pandemic, pandemic situation, pandemic existence, impulse, cultural divide